

Klâsik Türk Şiirinde Hz. Ali ve Necef Bağlamında Bir Değerlendirme

Süleyman Anıl Tombak | [0000-0003-0663-2239](https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1457983) | s.aniltombak@gmail.com

Dr. | Türkiye

Atf: Süleyman Anıl Tombak, "Klâsik Türk Şiirinde Hz. Ali ve Necef Bağlamında Bir Değerlendirme", *Artuklu Akademi*, 11/1 (Haziran 2024), 135-152. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1457983>

Öz: Şairlerin kültür hazinelerinin oluşumunda buldukları şehrin muhakkak bir etkisi vardır. Aynı şekilde şairlerin de o şehirlerin medeniyetine şiir yoluyla katkıda bulunduğu söylenebilir. Şehirler çeşitli terkiplerle ve sahip oldukları anlam dünyasıyla şiirlere konu olabilmekte ve hatta efsaneleri telmih yoluyla canlandırabilmektedir. Bu şehirlerden bir tanesi de üç kapılı Necef şehridir. Bağda'ın yüz elli kilometre güneyinde, Kerbelâ'nın yetmiş kilometre güneydoğusunda bulunan Necef şehri, Hz. Ali'nin burada medfun olduğu rivayetinin yayılmasının ardından önem kazanmış ve bunu takip eden yıllarda bir yerleşim merkezine dönüşmüştür. Yüksek bir platoda ve çöl kenarında bulunan şehir, dokuzuncu yüzyıldan itibaren mamur bir yapıya bürünmüş ve şairlerce kutsal sayılan bir yere dönüşmüştür. Hz. Ali'nin burada medfun olması dolayısıyla Hz. Ali ile ilgili mazmunlarla derinlik kazanan Necef şehrine, klâsik Türk edebiyatı şairlerince sıklıkla başvurulmuştur. Bu çalışmada klâsik Türk edebiyatında Necef şehrinin nasıl ve hangi sebeplerle ele alındığı konusu ortaya konulmuştur. Bu durum ortaya konulurken de iki yüzden fazla manzum eser taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necef, Mazmun, Klâsik Türk Şiiri, Alevilik, Bektaşilik, Hz. Ali.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	24.03.2024
Kabul Tarihi	17.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı- iThenticate
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO ve ATLA'da taranmaktadır.

An Evaluation in the Context of Hz. Ali and Najaf in Classical Turkish Poetry

Süleyman Anıl Tombak | [0000-0003-0663-2239](https://orcid.org/0000-0003-0663-2239) | s.aniltombak@gmail.com

Dr. | Türkiye

Citation: Süleyman Anıl Tombak, "An Evaluation in the Context of Hz. Ali and Najaf in Classical Turkish Poetry", *Artuklu Akademi* 11/1 (Jun 2024), 135-152. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1457983>

Abstract: City where poets live certainly has an impact on the formation of their cultural treasures. Likewise, it can be said that poets contributed to the civilization of those cities through poetry. The city of Najaf, located one hundred and fifty kilometers south of Baghdad and seventy kilometers southeast of Karbala, is the city of Hz. It gained importance after the rumor that Ali was buried here spread and turned into a settlement center in the following years. Located on a high plateau and on the edge of the desert, the city has become a prosperous structure since the ninth century and has become a place considered sacred by the poets. Hz. Because Ali was buried here, Hz. The city of Najaf, which gained depth with the poems about Ali, was frequently referenced by the poets of classical Turkish literature. In this study, how and for what reasons the city of Najaf was discussed in classical Turkish literature was revealed..

Keywords: Najaf, mazmun, classical Turkish poetry, Alevism, Bektashiism, Hz. Ali.

Article Information

<i>Reviewers</i>	Two external reviewers / Double-blind
<i>Date of Submission</i>	24.03.2024
<i>Date of Acceptance</i>	17.04.2024
<i>Date of Publication</i>	30.06.2024
<i>Ethical Statement</i>	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
<i>Plagiarism Checks</i>	Done- iThenticate
<i>Complaints</i>	artukluakademi@gmail.com
<i>Conflict of Interest</i>	No conflict of interest declared
<i>License</i>	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in TrDizin, DOAJ, EBSCO and ATLA.

Giriş

Şairlerin edebî metinlerde kullandıkları üslup, kendi hayal dünyalarıyla ilgili bir meseledir. Bu itibarla, şairin hayal dünyasına erişebilmek için onun kullandığı üslubu irdelemek ve hayal dünyasını oluşturan unsurları anlamak gerekmektedir. Varlığını asırlarca bir ordu disipliniyle sürdüren klâsik Türk şiiri çerçevesinde şiir üreten şairlerin muhayyilesine erişmek ve şiirlerin anlam derinliğine ulaşmak için üslubu şekillendiren hususiyetlerin tespit edilmesine dair çalışmalar yetersizdir. Klâsik Türk edebiyatı şairleri birçok konuda şiir nazmetmiş ve benzetme yoluyla pek çok mazmun oluşturmuşlardır. Şairler bunları yaparken de bazen mekanlardan istifade etmişlerdir.

Şairler, şiir yazdıklarında mekana kendi ruhundan bir iz bıraktığı gibi mekanların da insan ruhu üzerinde gözlemlenebilen etkisi olduğu muhakkaktır. İnsanların siyasi, sosyal, dinî ve edebî kültür hazinesinde şehirlerin etkisi bulunmaktadır. Bunun yanında şairler, hiç gitmedikleri ve bulunmadıkları şehirlere şiirler yoluyla ulaşabilmektedir. Bu bakımdan şiirlerde, şehirlerin kullanımı önem arz etmektedir. Bu bilgilerden hareketle çalışmada Necef şehri değerlendirilmiştir. Necef şehri Hz. Ali'nin kabrinin orada olduğu rivayetinden sonra bir yerleşim yeri olmuş ve Şiilerce kutsal bir yer olarak görülmüştür. Klâsik Türk edebiyatında daha çok Alevi-Bektaşî şairlerce ele alınan Necef şehri, bu edebiyat çerçevesinde şiir yazan diğer şairlerce de kullanılmıştır.

Hz. Ali'nin burada medfun olduğu rivayetinden hareketle Necef şehri ekseriyetle Hz. Ali ile ilgili olarak ele alınmıştır. Çok nadir olarak da Hz. Ali ile bağlantısız bir şekilde yorumlanabilen örnekler bulunmaktadır.

Bu çalışmada Necef şehrinin klâsik Türk şiirlerinde hangi sebeplerle ele alındığı konusu irdelenmiştir. Çalışma ana hatlarıyla beş bölümden müteşekkildir. İlk bölümde Hz. Ali'nin hayatı anlatılmış, ikinci bölümde Necef şehri ele alınmış, üçüncü bölümde Alevilik-Bektaşilik hakkında konuyla alakalı muhtasar bilgiler okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Çalışmanın ana bölümü ise dördüncü bölümdür. Bu bölümde Klâsik Türk şiirinde Necef konusu ele alınmıştır. Klâsik Türk şiirinde Necef başlığı kendi içinde dört başlığa ayrılır. Bu başlıklar altında Necef şehrinin hangi terkiplerle kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın muhtevası Hz. Ali ekseninde olduğundan bu konuyla alakalı olmayan başlıklar değerlendirmeye alınmamıştır. Beşinci bölümde ise klâsik Türk şiirinde yapılmış olan şehirlerle ilgili çalışmalar (tezler, makaleler ve kitaplar) derli toplu bir şekilde verilmiştir. Ardından sonuç ve kaynakça bölümleri gelir.

1. Hz. Ali

Hz. Ali, ilk müslümanlardan olup dört halifenin de sonuncusudur. Mekke'de hicretten yaklaşık olarak 22 yıl önce doğduğu rivayet edilir. Hz. Ali'nin babası Hz. Muhammed'in amcası olan Ebu Talib, annesi ise Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Hz. Ali henüz çocukken Mekke'de ortaya çıkan bir kıtlık sebebiyle Hz. Muhammed'in himayesine geçmiş ve hicret zamanına kadar onun yanında kalmıştır.¹ Mekke müşriklerinin baskıları sebebiyle Medine'ye giden Hz. Muhammed, kendisini öldürmeye gelecek olan kafirleri oyalaması için Hz. Ali'yi Mekke'de bırakmıştır. Hicretin beşinci ayında muhacirler ve ensar arasında yakınlık kurmak amacıyla kurulan muâhât sırasında Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi kendisine kardeş seçmiş ve hicretin ikinci yılında da kardeşi Fâtımâ ile evlendirmiştir.² Bu evlilikten üçü erkek ikisi kız olmak üzere toplam beş çocukları olmuştur. Hz. Ali ve Fâtımâ'nın çocuklarının isimleri: Hasan, Hüseyin, Muhsin (Ölü doğan); Ümmü Gülsüm ve Zeynep'tir.³ Bu çocuklardan Hasan ve Hüseyin fitnenin kurbanı olmuş ve şehit edilmişlerdir. Hz. Ali; Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere Hz. Muhammed'in bizzat katılmadığı savaşlarda onun sancaktarlığını yapmış ve efsanevî anlatılara konu olan başarılar elde etmiştir.⁴

¹ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/371.

² Meliha Yıldırım Sarıkaya, *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 16.

³ İbrahim Gültekin, "Kasidelerde Hz. Ali ve Hz. Ali'ye Dair Unsurların Kullanımına Yönelik Tespit ve Değerlendirmeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62, (Ocak 2012), 18.

⁴ Halis Aydın, "Bektaşî Bir Şair: Benderli Cesârî'nin Şiirlerinde Bektaşilik Terimleri" 12. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, ed. ed. Sevil Priyeva Karaman (Ankara ASEAD. 2023), 1/414.

H. Muhammed'e katiplik yapmış olan H. Ali ayrıca Hudeybiye Anlaşması'nı da kaleme almıştır. İslâm'ın ilk yıllarında Kureys'ten on yedi kişinin okuma yazma bildiği ve bunlar arasında H. Ali'nin olduğu belirtilir.⁵ Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları yıkma görevi kendisine tevdi edilmiştir. Bunların yanında H. Ali ilk üç halife döneminde hiçbir idarî görevde bulunmamış ve yapılan savaşlara katılmamıştır.⁶ H. Osman'ın şehâdete erişmesi sebebiyle kendisine hilâfet sancağı teklif edilmiş ancak H. Ali bu teklifi Talha ve Zübeyr'e yöneltmiştir. Daha sonra ısrarlar neticesinde halifeliği kabul etmiştir.⁷ Halifeliği döneminde ekseriyetle iç karışıklıklarla mücadele eden H. Ali, Müslümanların birbirini kırdığı bu dönemden oldukça etkilenmiştir. İnsani hassasiyet vasıfları yüksek olan H. Ali, Kur'an ve sünnete tam bağlı, dünyevi işlerden el etek çekmeyi dileyen takva sahibi idealist bir mümin olarak nitelendirilir.⁸

Kûfe'de bulunduğu bir sırada kendisinden intikam almak arzusuna sahip Hâricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından sabah namazına durduğu bir sırada zehirli bir hançerle sırtından darbe almış ve bu yaranın etkisiyle iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40'ta (26-28 Ocak 661) vefat etmiş ve bugünkü adı Necef olan Kûfe'de defnedilmiştir.⁹

H. Ali orta kısa boylu, esmer tenli, iri ve siyah gözlü bir yapıya sahip olup sık sakallı ve yüzü güzeldir. Çocukluğunda putlara tapmadığı için sonraları Kerremallâhu vechehu dua cümlesiyle anılmıştır.¹⁰

Ahmet Talat Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü eserinde H. Ali'nin birçok ünvanı olduğunu belirtir ve çeşitli manzum eserden alıntılar yaparak şunları sıralar: "1) Allah'ın arslanı, şîr-i Yezdân, Esedullah, şîr-i Hudâ, 2) Hayder, Hayder-i Kerrâr, 3) Sâkî-i Kevser, 4) Makberinin Necef civarında bir yerde olduğu hakkındaki rivayete mebni şâh-ı Necev ve sultân-ı Necef, 5) şâh-ı velâyet, 6) Dürr-i Necef, 7) Padişâh-ı Necef, 8) Necâti, sâhib-i Necef, 9) Ebû Tûrâb, 10) İmâm-ı Evliyâ, 11) Emîrül-mü'minin, 12) Murtezâ".¹¹

Klâsik Türk şiirinde H. Ali, yukarıda anılan isimleriyle birlikte anılmıştır. Şairler, muhatabını öveceği zaman H. Ali'nin ilim, irfan, yiğitlik gibi değerleriyle ele alır. Böylece şair, muhatabını ele aldığı zaman kendisinde olan, olmayan veya olmasını beklediği hususiyetleri H. Ali benzetileniyle ifade etmeye çalışır.¹²

2. Alevilik-Bektaşılık

Bektaşılık, adını Hacı Bektaş Veli'den alan, Balım Sultan ve Mansur Baba gibi birçok eren aracılığıyla Anadolu ve Balkanlarda faaliyet göstermiş kökeni Türk olan bir tarikattir.¹³

Hacı Bektaş Velî adına kurulan, Hacı Bektaş Velî'yi pîr, H. Ali'yi rehber ve H. Muhammed'i mürşid olarak kabul eden bir yapıya sahip olan Bektaşılık, İslâm medeniyetinde on iki esas tarikattan biri olarak karşımıza çıkar.

Bektaşılık, Anadolu'da yayılmış olan tarikatler arasında en çok dikkat çekenlerden biridir. Yapılan araştırmalara göre Bektaşiliğin XV. yüzyılda kuruluşunu tamamladığı ve ayin ve erkanının teşkil olduğu anlaşılmaktadır¹⁴. Hatta XVII. yüzyıldan itibaren ne Osmanlı kaynaklarında ne de Avrupa kaynaklarında Kalenderîler hakkında herhangi bir bilginin bulunamaması sebebiyle Kalenderîliğin önemini yitirip Bektaşiliğin Osmanlı'nın resmî tarikatu olduğu belirtilir.¹⁵

Bektaşılık, Türk siyasi ve düşünce tarihinde önemli bir etkiye sahip ana kurumlardan biridir. Ayrıca Bektaşılık, Türklerin dünyada söz sahibi olduğu ve en kudretli dönemini yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselişi döneminde oldukça mühimdir. Osmanlı'nın fetih zamanlarında

⁵ Saffet Sancaklı, "Hadisler Bağlamında H. Peygamber'in H. Ali İle Olan İlişkilerinin Önemi ve Analizi" *Ulusal H. Ali Sempozyum Bildirileri*. (İzmir, İzmir Müftülüğü, 2007), 1/166.

⁶ Fıçlalı, "H. Ali", 2/372.

⁷ Sarıkaya, *H. Ali*, 17.

⁸ Fıçlalı, "H. Ali", 2/372.

⁹ Fıçlalı, "H. Ali", 2/372.

¹⁰ Sarıkaya, *H. Ali*, 19.

¹¹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemâl Kurnaz)* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2007), 32-33.

¹² Gültekin, *Kasidelerde H. Ali*, 19.

¹³ Ahmet Uğur, *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşılık* (Çanakkale: Paradigma Yayınları, 2020), 56.

¹⁴ Kemal Daşcıoğlu, "Alevilik-Bektaşılık İlişisine Dair", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* / 11, (2004), 30.

¹⁵ Uğur, *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşılık*, 58.

öncü birlikler genellikle sûfiler ve bektâşiler olduğu söylenir. Bunların yanında Bektaşilik, Orta Asya'daki Türk kültürünü günümüzde dahi yaşatan bir yapıya sahiptir.¹⁶

Ahmet Yesevî öğretilerinin Anadolu'daki tezahürü olan Bektaşiliğin oluşumunun ilk zamanlarında Yesevî öğretilerine bağlı olduğu söylenebilir. Sonraları ise Yesevîliğin içerisine Hurûfî ve Safevî kültürlerinin karışmasıyla farklı bir yapıya büründüğü de bir gerçektir. Bektaşiliğin yaşadığı bu dönüşüm edebî eserlerde de dikkati çeken bir unsurdur. İlk zamanlarda şeriata bağlı bir tarikat olan Bektaşiliğin şeriatten uzak bir hüviyet arz etmesi veya öyle nitelendirilmesi genellikle Hurûfilikle karşılaşılması ve onun etkisinde kalmasından sonra olmuştur.¹⁷

Matrakçı Nasuh'un *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* adlı eserinde Necef'i gösteren minyatür (İÜ Ktp., TY, nr. 5964, vr. 65^a)

Necef'te Hz. Ali'nin türbesi

3.Necef

Tarihî şehir Necef, Kûfe'nin batısında ve bugün içerisinde türbeler kabirler bulunan yüksek bir plato üzerinde yer alan bir yerleşim yeridir. Yaygın bir inanışa göre Hz. Ali'nin gizlice buraya getirilip defnedildiği rivayetinden dolayı ayrı bir önem kazanmış ve bu hadiseden yaklaşık bir buçuk asır sonra bir yerleşim merkezine dönüşmüştür.¹⁸

Hz. Ali'nin kabrinin ortaya çıkışı ve mezarının tamirinin dokuzuncu asırda gerçekleştiği düşünülmektedir. İslâm kaynaklarının tamamında Hz. Ali türbesinden bahsedilir. Bu türbe ilk olarak Harun Reşid döneminde (786-808) ortaya çıkmıştır. Zira Hz. Ali'nin kabrinin nerede olduğunu Ehl-i Beyt dışında bilen bulunmamaktadır. Üzerinde sadece toprak olan kabri ziyaret eden zamanın halifesi Harun Reşid, kabrin yanında bir gece geçirir. Bu süre zarfında dualar edip namaz kılan halife daha sonra buraya yüksek kübbeli bir cami yaptırır. 892-901 senelerine geldiğinde ise dönemin halifesi Mutazıd Billâh, Hz. Ali türbesini yeniden inşa ettirip etrafını genişletir. Böylelikle türbe bir külliye dönüşür. İçinde yeni odalar bulunan külliye artık misafir ağırlanabilmekte ve öğrenciler konaklayabilmektedir.¹⁹ Bu iki inşadan sonra üçüncü olarak Hamdânî sultanı Abu'l-Hayca, Hz. Ali'nin türbesini saltanatı döneminde tekrar imar ettirip halı ve perdelerle süsler. Daha sonra Büveyhi hükümdarı Adudüddevle bu yapıyı genişletir ve tamir ettirir.²⁰ Bu tamirat işlerinden sonra külliye büyük bir açılış yapılır. Açılıştan sonra bu külliye konaklayan Adudüddevle, halkın sorunlarıyla ilgilenip bu sorunları çözüme kavuşturmayı kendisine görev edinmiştir.

1508 senesinde Safevî hükümdarı Şah İsmail, Bağdat'ı ele geçirmesinin ardından Necef'e uğrar. Burada Hz. Ali türbesini ziyaret eden Şah İsmail, buranın ahalisine çeşitli hediyeler verir. Necef'te suyun az olduğunu öğrenen İsmail, Fırat nehrinden Necef'e kadar bir kanal açmak suretiyle Necef'e su getirir. Bu sebeple ismi geçen kanala "Şah Nehri" adı verilmiştir.²¹ Bunun dışında bir tepede olan Necef şehrinin sırtlara kadar ulaşan bir denizin olduğu ve Necef'in de bu deniz kenarında bulunduğu da ifade edilir.²²

¹⁶ Daşcıoğlu, "Alevilik-Bektaşilik ilişkisi", 31.

¹⁷ Uğur, *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşilik*, 286.

¹⁸ Mustafa Öz, "Necef", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/486.

¹⁹ Wameedh Sarhan Al-Rubaye "Osmanlı Dönemi'nde Hz. Ali Külliyesi Vakıfları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* /91 (Güz, 2019), 90.

²⁰ Ülkü Akçay, "Osmanlı Şiirinin Coğrafyası Gazellerde Şehirler" (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 700.

²¹ Rubaye, "Osmanlı Dönemi Hz. Ali Külliyesi Vakıfları", 91.

²² Akçay, "Osmanlı Şiirinin Coğrafyası Gazellerde Şehirler" 700.

Devlet geleneğinde İslâm büyüklerine saygının esas olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu tür mekanlara oldukça saygı gösterilmiş ve ihtiramda bulunulmuştur. 1533-1535 senelerinde ise Kanuni Sultan Süleyman, Irak'ın seferiyle Bağdat'ı fethetmesinin ardından Necef'i ziyaret eder. Burada Hz. Ali'nin türbesine uğrayan Sultan Süleyman, bu türbedeki görevlilere, türbeyi ziyaret eden ziyaretçilere ve Necef ahalisine çeşitli ihsanlarda bulunur. Bunların yanında türbeye değerli halılar hediye etmiştir. Osmanlı döneminde, Hz. Ali türbesi ve diğer bütün külliye tamir ettirmek suretiyle yenilenmiş ve bazı külliye de genişletilmiştir.²³ Necef şehri I. Dünya Savaşı'nda İngilizler tarafından işgal edilene kadar Bağdat vilayetinin Kerbela sancağına bağlı bir kaza olarak Osmanlı'da kalmıştır.

4. Klâsik Türk Şiirinde Necef

Klâsik Türk şiiri başta olmak üzere Hz. Ali'yi ihtiva eden manzum ve mensur eserlerde onun kendisine atfedilen ünvanları sıklıkla kullanılır. Bu ünvanlardan Necef Hz. Ali'nin kabrinin burada olduğunun rivayet edilmesi sebebiyle önem kazanmaktadır. Klâsik şiirde Necef şehrinin geçtiği bütün manzumelerde Hz. Ali'nin anlatıldığı veya Hz. Ali'nin unsurlarının ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Çeşitli yüzyıllardan taranan 150'den fazla manzum eserde Necef'in ekseriyetle bir terkiplerle kullanıldığı görülmüştür. Bu terkipler: Dürr-i Necef, Bahr-i Necef, Necef Irmağı, Sultan-ı Necef ve Şâh-ı Necef'tir. Necef'in terkiplerle müstakil olarak kullanıldığı da görülmüştür.

4.1. Dürr-i Necef/Şehvâr-ı Necef

Bazı kaynaklarda, önceleri Necef'te olan bir göl veya denizden bahsedilmiş olması ve Necef'in deniz kenarında kurulduğunun ifade edilmesi bir zamanlar Necef'in incisinin meşhur olduğu düşüncesini uyandırabilir. Dürr-i Necef terkinin bulunduğu bazı beyitler Hz. Ali ile doğrudan bağlantılıken bazı beyitler ise Hz. Ali ile bağlantı kurulmadan yorumlanabilmektedir. Bu durumda şairler dürr-i Necef ifadesini kalıplaşmış olarak eşsiz ve nadir olan şeyler için de kullanabilmiştir.²⁴

Hz. Ali'nin türbesinin Necef'te olması sebebiyle Irak'ta bulunan bu şehir oldukça önem kazanmıştır. Bu sebeple klâsik Türk şiirinde Hz. Ali'nin lakaplarından biri olarak bu terkip geçer. Bu hususta ilk örnek Bâkî Divanı'ndan (ö.1600):

“Kıymet gerekse kavline dürr-i Necef gibi
Bihûde yire açma dehânun sadef gibi” (Bâkî, G.522/1)

Necef'in incisine paha biçilemeyeceğini düşünen şaire göre muhatabının sözlerine Necef incisi ayarında bir kıymet belirlemek gerekirse onun ağzını istirdiye gibi açması boşa bir çabadır. Beyitte dürr ve sadef arasında bir ilgi bulunmaktadır. Klâsik şiirde sıklıkla kullanılan inci, sadef olarak isimlendirilen ve denizlerde yaşayan kabuklu bir hayvanın karnında oluşmaktadır. Nisan yağmurlarından nasiplenmek isteyen bu deniz canlısı, bu ay geldiğinde denizden çıkar ve adeta bir midye gibi kapağını açıp, üzerine düşen yağmur damlasını yutup tekrar denize döner. Denizdeki tuzlu su bu yağmur tanesiyle birleşince deniz canlısı acı çekmeye başlar ve acıdan kurtulmak için bir sıvı salgılar. Bu sıvılar katılaştıkça da inci denilen yarı değerli yapı ortaya çıkar.²⁵ Yani esasında bu inci bir acının tezahürüdür. Dürr-i Necef ifadesi Hz. Ali'nin lakaplarından biridir. Yukarıdaki beyitte de bu lakap hasebiyle geçmektedir. Beyit ayrıca istirdiyenin kabuğunun nadiren açılmasını az konuşmayla ilişkilendirilebilecek şekilde tertip edilmiştir. Zira kişi az konuşursa söylediği söz kıymetli olacaktır.

Bir sonraki örnek Mevlânâ Sâmî'den gelmektedir. Ahdî, Gülşen-i Şuârâ isimli eserinde Mevlânâ Sâmî'den bahsettikten sonra ona ait bu örneği sunar:

²³ Rubaye, “Osmanlı Dönemi Hz. Ali Külliyesi Vakıfları”, 91.

²⁴ Akçay, “Osmanlı Şiirinin Coğrafyası Gazellerde Şehirler” 709.

²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (Ankara, Akçağ Yayınları), 141-142.

“Virdi cihanda silk-i cevâne çün şeref
Lâyık degül mi dinse ‘Alî’ye dürr-i Necef”²⁶

Şair, cihanı müşerref kıldığı için Hz. Ali’ye dürr-i Necef yani Necef’in incisi demenin oldukça yerinde bir iş olacağını ifade etmektedir. Zîrâ Necef’in incisi nadir ve değerli bulunan bir malzemedir.

Emrî (ö.1575) de bu mazmunu kullanan şairler arasındadır:

“Jâleler dürr-i Necef dakdı kulağına anun
Oldı gül halka-be-gûşı o ruh-ı zîbânun” (Emrî, G.269/2)

Sabahları yaprak veya çiçeklerin üzerinde görülen su damlaları için kullanılan jâle, şebnem ve çiy olarak da adlandırılır. Ayrıca klâsik Türk şiirinde sevgilinin yanağındaki ter için mazmun olarak da geçer. Sevgilinin kulağındaki küpenin parlaklığı bu çiy tanesine benzetilir.²⁷ Emrî’ye ait bu örnekte de yukarıda bahsedilen mazmun ilişkilerinin kullanıldığı görülür. O gül yanaklı sevgilinin kulağındaki küpeler hem jaleye hem de Necef incisine benzetilmiştir.

Türâbî (ö.1868) tarafından nazmedilen bir diğer örnek Kemâlî Efendi isimli birisi için yazılmıştır:

“Bir kemâl ehl-i ‘Alî-sîretdür
Sözleri olsa nola dürr-i Necef” (Türâbî, G.100/2)

Beyitte Kemâlî Efendi, ahlâkî taraflarının Hz. Ali’ye benzetilerek olgunluğa ulaşmış bir şahsiyet olarak nitelendirilir. Sözlerinin her birinin de Necef incisi gibi olduğu tasvir edilir. Zira Necef’in incisi nadir ve değerlidir. 141

Bir sonraki örnek Vusûlî (ö.1592) tarafından yazılmış bir gazeldendir. Gazelde genel olarak ehl-i İslâm arasında huzurun nasıl sağlandığı ifade edilir:

“Bahr-i in’âmün çü bi-haddür eyâ Dürr-i Necef
Keff-i lutfundan n’ola her katreye erse tuhef”

“Ehl-i İslâm arkasında tîgünün etdi huzûr
Cümle ‘âlem zât-ı pâkünden senün buldı şeref” (Vusûlî, G.97/1-2)

“Onun lutfundan her zerreye bir ihsan gelse yine de onun ihsan denizinin bir hududu yoktur. Cümle âlem Dürr-i Necef’in sıfatından ve kılıcından şeref ve huzur bulmuştur.” Manasına gelen beyitte Dürr-i Necef ile kastedilen Hz. Ali’dir. Onun savaşlarda gösterdiği gayretler ve başarılar huzuru getirmiştir.

Neccâr-zâde Rızâ (ö.1746) Divanı’ndan:

“Ol iki gevher-i pâkîze-i şehvâr-ı Necef
Her biri zîver-i ser-tâc-ı siyâdetdür bu” (Neccâr-zâde Rızâ, G.70/6)

Şair, Hz. Ali’nin iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e atıfta bulunur. Her iki oğlu da tertemiz bir cevher gibi olup ahlâkî yönden birer altına benzetilir. Buradaki “şehvâr” ifadesi kelime anlamı itibarıyla iri inci tanesi olarak ele alınır. Dolayısıyla Hz. Ali için Necef’in incisi tabiri kullanılmıştır.

Buradaki örneklerde genel olarak dürr-i Necef ifadesiyle Hz. Ali kastedilir. Bu durum direkt dürr-i Necef ifadesinin geçtiği beyitte olmasa da merhun beyitlerle anlam tamamlanabilmektedir. Bu terkiple Hz. Ali bazen âlemi lütuflandıran kişi olarak bazen de ahlâkî yönüyle ele alınır.

²⁶ Süleyman Solmaz, *Ahdî, Gülşen-i Şuara* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 193.

²⁷ Erdem Can Öztürk, “Divan Şiirinde Kulakla İlgili Deyimler ve Anlam Çerçevesi” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*/ 66, (Eylül, 2019), 72.

4.2. Bahr-i Necef/ Deryâ-yı Necef/ Necef Irmağı

Klâsik Türk şiirinde; bahr, derya ve ırmak Necef ile terkibe giren kelimeler olarak karşımıza çıkar. Necef'in klâsik Türk şiirinde bu terkiplerle kullanılmasının nedeni ise rivayetlere göre Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar'ı buraya attırmasıdır. Hz. Ali, Zülfikar'ın Necef denizine bırakılmasını önce Hasan'a söyler. Hasan'ın Zülfikar'ın güzelliği karşısında onu denize atmaya kıyamadığını fark eden Hz. Ali, bu defa diğer oğlu Hüseyin'i görevlendirir. Bir başka rivayete göre de Hz. Ali, Hz. Muhammed'in vefatından sonra Zülfikar'ı hiç kullanmamıştır. Alevîliğin saygın kaynaklarından Yemînî'nin *Fazîletnâme'sine* göre bu durum Hz. Muhammed tarafından vasiyet edilmiştir.²⁸ Şairler mizaçlarını anlatırken kimi zaman da memduhlarının hünerlerini överken onun kılıcına göndermeler yapabilirler.²⁹ Bu bilgilerden hareketle şiirlerde Necef denizi genellikle kılıç mefhumuyla birlikte kullanılır.

İlk örnek Bâlî (ö.?) Divanı'ndan:

“Zü'l-fikâr'ı kuşana bahr-i Necef'den çıkarup
'Alî-i sâni(y)i evvel salalum 'ummâna” (Bâlî, K.16/5)

Bu örnekte Hz. Ali'nin, Zülfikar'ı Hz. Muhammed'in “Ben öldükten sonra Zülfikar'ı kimseye çekme.” şeklindeki vasiyeti üzerine kılıcını Necef Denizi'ne attığı rivayetine telmih vardır.

Sadrazam Nasuh Paşa'nın övgüsü üzerine Nevizâde Atâyî (ö.1635) tarafından kaleme alınan bir kasideden gelmektedir:

“Salup şemşir-i âteş-tâbı dâ'im Zülfekâr-âsâ
Güm ide leşker-i a'dâyı deryâ-yı Necef-vârî” (Nevizâde Atayi, K.5/59)

Zülfikar'a benzeyen ve ateş parlaklığına sahip kılıcını salladığında düşman askerlerinin kaybolduğunu ifade eden şair, bu yok oluşu Zülfikar'ın Necef denizinde kaybolmasına benzetmektedir. Zira bir rivayete göre Hz. Hüseyin, Hz. Ali'nin vasiyeti üzerine Zülfikar'ı Necef Denizi'ne atmıştır. Zülfikar, Necef denizi ile kavuşunca ortalığın kaynadığı rivayet edilir. Şiirde bu rivayete telmih vardır.

Nâlî'nin (ö.1675) Tuhfetü'l-Emsâl adlı eserindedir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in menkabelerinin anlatıldığı bölümde Necef ele alınır:

“Ol iki dür-dâne-i bahr-i Necef
Ol iki lü'lü-yi hümâyûn-sadef” (Nâlî, M.217)

Şairin, iki dür-dâne dediği Hz. Ali'nin çocukları olan Hasan ve Hüseyin'dir. Terkipten anlaşıldığı kadarıyla bahr-i Necef'ten kasıt ise Hz. Ali'dir. Hasan ve Hüseyin'in menkabelerinin anlatıldığı bu bölümde onların birer inciye benzetildiği görülür.

Ümmî Sinan (ö.1658) Divanı:

“Ol cevâhir ma'deni hulk-ı 'azîmindür zîbâ
Pes Necef ırmagına kıldun işaret Murtazâ” (Ümmî Sinan G.13/21)

Bu beyitte diğerlerinden farklı olarak doğrudan Necef ırmağı şeklinde tamlama yapılmıştır. Belki de Necef'in Türkçe bir kelime ile terkibe girdiği tek örnek Ümmî Sinan Divanı'ndan gelmektedir. Kerbelâ hadisesinden bahsedilen bu gazelde, Murtazâ kelimesi ile Hz. Ali'nin lakabı anılmakta ve Necef şehrinden geçen ırmağın değerli taşlarla dolu olduğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi ise Hz. Ali'nin bu ırmağı işaret etmesi yani kabrinin bu şehirde olduğunun rivayet edilmesidir.

²⁸ Meliha Yıldırım Sarıkaya, “Zülfikar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/556.

²⁹ Ali Duman, *Klâsik Türk Şiirinde Savaş Aletleri (XV-XVI. Yüzyıl Divanlarına Göre)* (İstanbul: DBY Yayınları, 2022), 113.

4.3. Şâh-ı Necef/ Sultân-ı Necef

Hz. Ali'nin makberinin Necef civarında olduğu düşünüldüğüne mebni olarak Sultan-ı Necef ya da Şâh-ı Necef terkipleri sık kullanılır. Taranan manzum eserlerde en çok örneğin bu terkiplerde kullanıldığı görülmüştür.

Bu başlık altındaki ilk örnek Şerifi (ö.1630) Divanı'ndandır:

“Yâ Muhammed hândânun bendesidür şefkat it
Bu Şerîfî-i fakîri nesl-i sultân-ı Necef” (Şerîfî, G.188/5)

Şair, bu beyitte şefkat beklemektedir. Çektiği eziyet ve ezalardan bunalan şair, bu durumu sitemkârâne bir şekilde dile getirir. Hz. Ali'nin neslinden olduğunu belirten şair, merhamet dilemektedir. Buna göre şair Hz. Muhammed'in soyundan olduğunu belirtir.

Neccâr-zâde Rızâ (ö.1746) Divanı:

“Gonce-i âl ü 'abâ gülbün-i bâg-ı Zehrâ
Zîver-i tâc-ı güher pâre-i sultân-ı Necef” (Neccâr-zâde, G.147/4)

“Âl-i Abâ; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i karşılayan bir ifadedir”.³⁰ Zehra ise bilindiği üzere Hz. Muhammed'in kızı ve Hz. Ali'nin eşidir. Beyitte de Zehra'nın bahçesindeki güller âl-i abâdır diyen şair ekler, bunlar sultân-ı Necef'in tacındaki birer cevherdir.

Resmî (ö.?) Divanı:

“Yâr-i kebel ol Haydar-i kerrâr sultân-ı Necef
Siz gibi mi ettigim hakk'a dedi lev keşef” (Resmî, M.35)

Bu beyitte de Haydar-i kerrâr ve sultân-ı Necef ibareleri Hz. Ali için kullanılmış lakaplardır.

“Meşreb-i lutf ü sehâsı hemçü sultân-ı Necef
Hem hasebte irs yüzündendir 'Ali ana selef
Geçti iklim-i velâyet tahtına oldu halef
İktidâ eden anın tarîkine olmaz telef
Dürr-i deryâ-yı hüviyyet mazharı sırr-ı 'Ali
Pâdişâh-ı heft-kışver Hâcî Bektâş-ı Velî” (Resmî, TB. 4)

Resmî tarafından yazılan bu terciübend, anlaşıldığı üzere Hacı Bektaş Veli için nazmedilmiştir. Onun tarihine giren kişinin telef olmayacağı ifade edilirken onun soyunun sultan-ı Necef'e yani Hz. Ali'ye kadar uzandığı belirtilir.

Gelibolulu Âlî (ö.1600):

“Dür-i gerdûn ü nâmver-i şâh-ı Necef
Güher-i kân-ı şeref mihr-i sipihr-i ikbâl” (Gelibolulu Âlî, K.4/15)

Ali Paşa'nın övgüsü için yazılan bu kasidede yazılan kişinin övgü derecesini arttırmak için Necef'in şahı ibaresi kullanılmıştır. Bilindiği üzere Şâh-ı Necef ifadesi Hz. Ali için kullanılan bir ifadedir. Bu beyitte de Hz. Ali ile aynı ismi paylaşan Ali Paşa için bu ifade kullanılmıştır.

³⁰ Mehmet Temizkan, “Hilmi Efendi'de Hz. Ali ve Âl-i Aba Algısı”, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 15 (2017), 23.

“Katre-i eşküm anun izinde ey Şâh-ı Necef
Benzer ol lû'lûye kim koynına koymışdur sadef” (Gelibolulu Âli, G.252/1)

Şiirlerde sadeyle inci anlamına gelebilecek kelimeler (lû'lû, dürr ...) bir arada kullanılabilmektedir. Bu beyitte de belirtilen türden bir ilişki söz konusudur. Şair, Şâh-ı Necef ifadesini seslenmek üzere kullanmaktadır. Şâh-ı Necef'e seslenen şair, göz yaşlarının onun izinde olduğunu belirtmesinin ardından sade denilen deniz hayvanının karnındaki inciye atıfta bulunur. Şair, göz yaşlarını sadefin içindeki inciye benzeterek göz yaşının değerini ortaya koymaktadır.

Kâmî (ö.1724) Divanı:

“Nûr-ı dü-çeşm-i hazret-i şehenşeh-i Necef
Nâzende Âli-i beyt-i Habîbün ser-âmedi” (Kâmî, K.4/3)

Bu beyitte açık bir şekilde şehenşeh-i Necef ifadesiyle Hz. Ali kastedilmiştir. Zîrâ Hz. Ali'nin iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin iki gözünün nurudur. Şairin ifadesiyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed'in ailesinin ser-âmedi yani önde gelenleridir.

Bir sonraki örnek Nâmî (ö.?) Divanı'ndan:

“Her nefes zikr-i Hudâ'ya kûşîş eyle dâyimâ
Olasın tâ pey-rev-i âgâhî-i şâh-ı Necef” (Nâmî, G.58/2)

144

Şair, muhatabına her nefesinde Allah'ın zikrine çabala der ve ekler “Çabala ki şâh-ı Necef'in takipçisi olabilesin.” Şairin, takipçisi olmasını telkin ettiği kişi şâh-ı Necef ifadesiyle Hz. Ali'dir.

Nesîmî (ö.1404-05)Divanı:

“Ol velâyet kânı vü sultân-ı dîn şâh-ı Necef
Tâc-dâr-ı enbiyâ bü ser-firâz-ı evliyâ” (Nesîmî, K.6/13)

Yukarıdaki beyitte şâh-ı Necef terkihiyle ifade edilen Hz. Ali, şaire göre evliya ve enbiyaların önde gelenidir.

Nevî (ö.1599) Divanı:

“Şâh-ı Necef halife-i dîn Murtazâ 'Ali
Sermâye-i velâyet ü şîr-i Hudâ 'Ali” (Nevî, TB.1/11)

Örnekte Hz. Ali, şâh-ı Necef olarak nitelendirilir. Beyitte de genel olarak Hz. Ali'nin vasıfları sayılmaktadır. Bu vasıflar: Şâh-ı Necef, halife-i dîn, Sermâye-i velâyet, şîr-i Huda şeklindedir.

Sâbir Pârsâ (ö.1679-80) Divanı:

“Tâb-ı temûz-ı haşrde leb-teşne kalmazuz
Sâbir eger şefâ'at iderse şâh-ı Necef” (Sâbir, G.113/5)

Sâbir Pârsâ'ya göre eğer kendisi şâh-ı Necef'e yani Hz. Ali'ye günahlarının affı için dilekte bulunup şefaet ederse, mahşerin o yakıcı sığağında susuz kalmayacaktır. Bu inanışa sahip olan şair, Hz. Ali'den medet ummaktadır.

Yenişehirli Avnî (ö.1883) Divanı:

“Kehl-i çeşm-i dil-i Cibrîl-i emînem zîrâ
'Avniyâ hâk-i der-i Hazret-i şâh-ı Necef'em” (Yenişehirli Avni, G. 266/6)

Şair, bu beyitte şâh-ı Necef'in kapısındaki toprak olduğunu ifade eder. Şâh-ı Necef ifadesiyle Hz. Ali kastedilmiştir. Şair bu beytin geçtiği gazelinde kendisini ayrıca "dürr-i yetim ve beytüş-şeref" olarak da nitelendirir.

Fuzûlî (ö.1556) Divanı:

"Ruhsat-ı 'azm-i gazâ Şâh-ı Necef'den isteyüp
Geldi dergâhına gösterdi tarîk-i ihtirâm" (Fuzûlî, G.9/2)

Alevî-Bektaşî meclislerinde "yedi ulu ozan" dan biri olan Fuzûlî, bu beytinde gaza için şâh-ı Necef'ten icazet istenildiğini ve bunun için de Hz. Ali'nin Necef'te bulunan kabrine ihtiram gösterildiğini ifade etmektedir.

Hayâlî (ö.1557) Divanı'ndan:

"Nebî Medîne-i 'ilm oldu bâbı şâh-ı Necef
O dergâhın itiyem ol kapuda derbânem" (Hayâlî, G.21/3)

Hayâlî'nin bu beyti (انا مدينة العلم و على بابها فمن اراد والعلم فليات الباب) "Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gelsin."³¹ hadis-i şerifine atıf yapmaktadır. Beyitte şâh-ı Necef olarak nitelendirilen Hz. Ali'dir. Şair de kendisini bu dergâhın koruyucusu ve gözeticisi olarak niteler.

Bu başlık altındaki örneklerde şâh-ı Necef ifadesiyle Hz. Ali kastedilmiştir. Buna göre şairler, şâh-ı Necef'i kullandıkları beyitlerde ondan şefaath istemekte, izin istemekte, onu takip etmekte ve ondan merhamet dilenmektedir. Bunların dışında Hz. Muhammed' in aile ferdi olarak da geçmektedir.

4.4. Bir Şehir Olarak Necef

Necef şehri şiirlerde, Hz. Ali'nin makberinin burada olduğu rivayetinden hareketle kutsal bir şehir olarak ifade edilir ve bu minvalde değerlendirilir.

19. yüzyıl şairi olan Eşref Paşa, Bektaşîliğe meyli olan bir şairdir. Bu doğrultuda Eşref Paşa (ö.1894), incelenen şairler arasında şiirlerinde Necef şehrini en çok kullanan şair olarak göze çarpar:

"Dirîg talî'im etdi beni Necef'den dūr
Bırakdı zulmete gönlüm tahassür-i mâfât

Uyûn-ı hasretime tûtiyâ-yı hâk-i Necef
Akıtdı seyl-i medîd-i sirişki 'ayn-ı Fırât

Necef ki mecma'-ı bahreyn-i lutf u rahmetdir
Habâb-ı cûylarından kinâye Âb-ı Hayât

Necef ki matla'-ı envâr-ı sırr-ı kudretdir
'Îzâr-ı mihr ü mehi anda ferş ederler mîkât

Necef ki Meşhed-i şâhen-şâh-ı vilâyetdir
Türâb-ı cevher-i cân sengi rûh-ı mahlûkât" (Eşref Paşa, K.13/5-6-7-8-9)

İlk beyitte Necef'ten uzak düştüğü için üzülen şair, gönlünün zulmet içinde kaldığını ifade eder ve bu durum sebebiyle şansına sitem eder. İkinci beyitte ise bu ayrılık sebebiyle Necef'in toprağına duyduğu özlemden dolayı şairin göz yaşları dinmeksizin akmakta ve şair de bu durumu Fırat nehrine teşbih

³¹ Seyit Avcı, 'Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır' Hadisi Üzerine" *Marife Dergisi*, 3 (2004), 354.

etmektedir. Ardından gelen beyitlerde ise şair, Necef'in hususiyetlerini saymaktadır. Buna göre Necef, dünyanın rahmetidir, sırr-ı kudretin nurudur ve vilayetlerin şahıdır.

“Selb edip ârâmımı bir âfitâb u mâh-rû
Geh Necef geh semt-i Yesribdir gönülde ârzû
Nûkhetin eyler gönül ol ravzateynin cüst ü cû
Beyt-i ma'mûr olsa bâb-ı gayra kılman ser-fürû
Cânda mihrimdir Muhammed dilde mâhımdır 'Alî
Kiblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır 'Alî” (Eşref Paşa, Müs.4)

Hz. Ali'nin kabrinin Necef'te olduğu rivayetinden dolayı Necef şehri klâsik Türk edebiyatı şairleri tarafından kutsal görülür. Buna göre şairler zaman zaman dünyanın rahmeti olarak Necef şehrini gördükleri gibi zaman zaman da Medine-i Münevvere ile beraber Necef şehrine gitmeyi arzularlar.

“Hâk-i Taybe tûtiyâ-yı dîde-i 'uşşâkdır
Cevher-i seng-i Necef dâg-ı dile tiryâkdır
Sâhası ol Ka'beteynin akdes-i âfâkdır
Cân u dil rûsâye-i erkânına müştâkdır
Cânda mihrimdir Muhammed dilde mâhımdır 'Alî
Kiblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır 'Alî” (Eşref Paşa, Müs.5)

146

Şair, şiirlerinde kutsal şehirlerin isimlerini sıklıkla geçirmektedir. Necef de bu şehirlerden biridir. Buna göre Medine şehrinin toprakları aşıkların göz bebeğidir. Aynı şekilde Necef şehrinin taşı toprağı ise gönü yaralanmış kişilerin dermanıdır.

Nâmî Divanı:

“İdemez her dîde seyr-i hitta-i pâk-i Necef
Gülşen-i Hulddür zîrâ ravza-i hâk-i Necef” (Nâmî, G. 59/1)

Nâmî tarafından nazmedilen bu kaside Necef redifi ile tertip edilmiştir. Gazelde ekseriyetle Necef'in hususiyetleri anlatılır. Bunun yanında Necef'ten ayrı düşen birinin Necef'e beslediği muhabbet ve özlem söz konusudur. Yukarıdaki örnekte ise beyit “Necef' in temiz diyarlarının seyrine her göz sahip olamaz, çünkü Necef'in o güzel toprakları âdeta cennetten bir bahçe gibidir.” anlamına sahiptir.

Şeyh Galip (ö.1799) Divanı:

“Şepper ü Şeppîre eder intisâb
Gevher-i asl-ı Necef-i mâhtâb” (Şeyh Galip, G.14/4)

Şaire göre bu beyitte Hz. Ali, Necef şehrinin asıl mücevheridir. Bu sebeple de Şepper ve Şeppîr yani Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e de intisap etmek gerekmektedir.

Fuzûlî Divanı:

“Necef'de bağlamayam Hak hizmetine kemer
Gidip Firenk diyârına bağlayam zünnâr” (Fuzûlî, K.6/38)

Şairin bu kasideyi yazdığı dönemde Necef'te olduğu düşünülebilir. Zira Fuzûlî'nin 1527'de Hille ya da Necef'e geri dönüş yaptığı bilinmektedir. Bu süreçte de Necef'te bulunan Hz. Ali türbesinde oranın işleriyle ilgilendiği türbedarlık görevi yürüttüğü tahmin edilmektedir. Şair burada “Necef'te olmayayım da kâfir diyarında hristiyanlara hizmet mi edeyim.” bağlamında bir değerlendirmede bulunuyor.

Neccâr-zâde Rızâ Divanı'ndan:

“Şecer-i tayyib-i bustân-ı Ebi'l-Kâsımdur
Nahl-i zîbâ-yı Necef gonce-i ra'nâ-yı şeref” (Neccâr-zâde Rızâ, G.147/4)

Kaynaklarda Ebü'l-Kâsım ifadesi Hz. Muhammed'in künyesi olarak geçmektedir.³² Dolayısıyla beyitten “Hz. Muhammed'in gül bahçesi olan temiz şeceresi Necef'in haysiyeti ve süslü dalıdır.” anlamı çıkarılabilir.

Necâtî (ö.1509) Divanı'ndan:

“Redd itme dermendi eyâ Sâhibü'n-Necef
Virsin harîm-i hürmetüne hastalar tuhaf” (Necâtî, G. 269/1)

Örnekte Hz. Ali sahibü'n-Necef olarak ele alınır. Hastalıklarının dermânı için buraya gelen hastalar da ona duydukları saygıdan dolayı buraya hediye bırakırlar.

5. Literatür

Klâsik Türk şiirinde şehirlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar tez, makale ve kitap farkı gözetilerek aşağıda sıralanmıştır. Yapılan çalışmalar:

5.1. Tez çalışmaları

- Akçay, Ülkü. *Osmanlı Şiirinin Coğrafyası Gazellerde Şehirler*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Atmaca, Taner. *X-XIII. yüzyıllar arasında Halep ve çevresi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yavuz, Esra. *Türkçe Divanlarda Şehir*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

5.2. Makaleler

- Akpınar, Şerife. “Klasik Türk Edebiyatında Beykoz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27, (2013), 8-39.
- Altınova, Mehmet. “Klasik Türk Şairlerinin Dilinden Kudüs ve Mescid-i Aksâ.” *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2, (2018), 138-158.
- Arıkoğlu, İsmail. “Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın-Tire Örneği.” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, (2008), 137-144.
- Arslan, Mehmet. “Divan Edebiyatında Şehirler Üzerine Yazılan Şiirler ve Bunlar Arasında Amasya şiirleri.” *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı içinde* (2018), 47-70.
- Aydemir, Yaşar. “Şiir Aynasında Halep.” *EKEV Akademi Dergisi*, 31, (2007), 179-190.
- Aydın, Abdullah. “Şair Tezkirelerine Göre Osmanlı'nın Ünvanlı Şehirleri.” *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi* 7, (2017), 35-56
- Aynur, Hatice. “Şehri Sözle Resmetmek: Osmanlı Edebî Metinlerinde İstanbul (XV.- XVIII. Yüzyıllar).” *Büyük İstanbul Tarihi 7 İçinde* (2015), 128-145.
- Batıslam, Hanife Dilek “Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne Gazelleri.” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, (2009), 483-498.
- Boşkov, Vanco. “Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri.” *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 12, (1980), 69-76.
- Çeltik, Halil. “Halep'te Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Şairler Meclisi.” *Gazi Türkiyat*, (2007), 137-147.
- Doğan, Muhammed Nur. “Divan Şiirinde Şehir Kültürü.” *Hece*, 150/151/152, (2009), 286-299.

³² Mustafa Fayda “Ebü'l-Kasım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/332.

- Erdoğan, Kenan. "Birri Divanında Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi." *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, (2008), 69-85.
- Erdoğan, Kenan. "Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Bir İlâve: Aspozi ve Hakkında Yazılmış Dört Şiir." *Dergâh Dergisi*. s. 91, (Eylül 1997), 18-20.
- Erdemir, Avni. & Bayram, Yavuz. "Şiir, Şehir, Şair Münasebeti Bağlamında Mihrî Hatun'un Gözüyle Onbeşinci Yüzyılda Lâdik." *Samsun Araştırmaları*. c.3 [Mimari ve Kültürel Miras, Efsane, Dil, Sanat, Edebiyat ve Siyaset]. (ed. Cevdet Yılmaz) Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları (2013), 307-320
- Gökyay, Orhan Şaik. "Divan Edebiyatında Şehirler I. Tarih ve Toplum" 105, (1992), 9-12.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Divan Edebiyatında Şehirler II İstanbul ve Edirne." Tarih ve Toplum, 106, (1992), 9-12.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Divan Edebiyatında Şehirler III Kastamonu ve Bursa. Tarih ve Toplum, 107, (1992), 9-14.
- İsen, Mustafa. "Klasik Şiirin Merkezi Olarak İstanbul." *Bilig*, 13, (2000), 1-8
- Kaplan, Hasan. "Divan Şiirinde Karaman." *Türkiyat Mecmuası*, 2, (2016a), 205-239
- Kartal, Ahmet. "Klasik Türk Şairinin Dilinden "Haleb"." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 12, (2014), 77-92.
- Kutlar, Fatma Sabiha. "Klasik Türk Şiirinde Şehir Hicivleri ve Arpaemîni-Zâde Mustafa Samî'nin Edirne Kasidesi." *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (2011), 6/2.
- Pala, İskender. "Divan Şiirinde Boğaziçi." *İstanbul Armağanı*, c. 2 (Boğaziçi Medeniyeti) içinde 1996, 19-38.
- Turan, Selami. "Necâti Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 220. (2009), 135-154.
- Yeniterzi, Emine. "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, (2010), 301-334.
- Yeniterzi, Emine. "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, (2010), 301-334.
- Yıldız, Enes. "Klasik Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Revânî'nin Yayınlanmış Divanında Yer Almayan Medine Kasidesi." *International Journal of Language Academy*, 6/2, (2018), 120-141.
- Yeşiloğlu, Ayşegül Mine. "Şiirlerle Edirne." *Yedi İklim Kültür Edebiyat Dergisi*, 47, (1994), 71-73.

5.3. Kitaplar

- Dilçin, Cem. *Divan Şiirinde Çağrışım Ögesi Olarak Yer adları. Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2011.
- Doğan, Hasan - Yıldız, Enes. *Şehirler Divanı*. İstanbul: DBY Yayınları, 2023.
- Gürgendereli, Müberra. *Osmanlı Dönemi Şiirinde Edirne*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2018.

Sonuç

Necef şehri, Hz. Ali'nin buraya defnedildiği bilgisinin yayılmasından sonra yerleşim yeri hüviyeti kazanmış bir şehirdir. Hz. Ali'nin burada medfun olması, Necef'in klâsik Türk şiirinde geniş bir yelpazede değerlendirilmesine sebep olmuştur. Necef şehri, her dönemde klâsik şiirde karşılık bulmuş ve çeşitli mazmunlarla ele alınmıştır.

Necef şehri "dürr-i Necef, şehvâr-ı Necef, şâh-ı Necef, sultân-ı Necef, bahr-i Necef, deryâ-yı Necef, Necef ırmağı" şekillerinde ele alınmıştır. Dürr-i Necef ve şehvâr-ı Necef terkipleriyle ekseriyetle Hz. Ali kastedilmiştir. Hz. Ali buralarda âlemi nurlandıran ve ahlaki yönüyle örnek alınan suretlerde ele alınmıştır. Ancak bazı beyitlerde Hz. Ali ile bağlantı kurulmadan eşsiz ve nadir şeyler için de dürr-i Necef terkiбинin kullanıldığı görülmüştür. Bunun dışında şâh-ı Necef ve sultân-ı Necef terkipleriyle direkt Hz. Ali'nin ele alındığı tespit edilmiştir. Bu terkiplerin kullanıldığı beyitlerde şairler Hz. Ali'den şefaât istemekte ve ondan merhamet dilenmektedir. Bahr-i Necef ve deryâ-yı Necef terkipleriyle ise çoğunlukla Zülfikâr'ın denize atılması hadisesine telmih yapılmıştır. Şiirlerde Necef şehrinin müstakil olarak kullanıldığı da görülmüştür.

Bu durum bazen Necef şehrine duyulan özlem bazen de bu şehre yapılan eleştiriler şeklinde ele alınmıştır. Hz. Ali ayrıca Necef'in sahibi olarak da görülebilmektedir.

Günümüzde yüksek bir platoda ve etrafı kurak arazilerle çevrili bir yerde bulunan Necef şehrinin önceki yüzyıllarda etrafında deniz ya da göl olduğu şiirler vasıtasıyla da görülebilmektedir.

Alevi-Bektaşî şairlerin Necef şehrine veya Necef şehriyle ilgili kavramlara daha çok meylettığı ve şiirlerinde bu kavramları diğer şairlerden daha fazla kullandığı görülmüştür.

An Evaluation in the Context of Hz. Ali and Najaf in Classical Turkish Poetry

Citation: Süleyman Anıl Tombak, "An Evaluation in the Context of Hz. Ali and Najaf in Classical Turkish Poetry", *Artuklu Akademi* 11/1 (Jun 2024), 135-152. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1457983>

Extended Abstract

The style that poets use in literary texts is a matter of their own imagination. In this respect, in order to access the poet's dream world, it is necessary to examine the style he uses and understand the elements that make up his dream world. There are insufficient studies on identifying the characteristics that shape the style in order to reach the imagination of the poets who produce poetry within the framework of classical Turkish poetry, which has continued its existence with an army discipline for centuries, and to reach the depth of meaning of the poems. Classical Turkish literature poets composed poems on many subjects and created many themes through analogy. While doing these, poets sometimes used places.

Just as poets leave a trace of their own soul on a place when they write poems, it is certain that places also have an observable effect on the human soul. Cities have an impact on people's political, social, religious and literary culture. In addition, poets can reach cities they have never been to or have been to through poems. In this respect, the use of cities in poems is important. Based on this information, the city of Najaf was evaluated in the study. The city of Najaf Hz. After the rumor that Ali's grave was located there, it became a settlement and was seen as a sacred place by Shiites. The city of Najaf, which was mostly discussed by Alevi-Bektashi poets in Classical Turkish literature, was also used by other poets who wrote poetry within the framework of this literature.

Hz. Ali based on the rumor that Ali is buried here, the city of Najaf is mostly known as Hz. It was discussed in relation to Ali. Very rarely, Hz. There are examples that can be interpreted unrelated to Ali.

In this study, the reasons why the city of Najaf is discussed in classical Turkish poems are examined. The study basically consists of five chapters. In the first part, Hz. Ali's life is explained, the city of Najaf is discussed in the second part, and concise information about Alevism-Bektashism is presented to the readers in the third part. The main part of the study is the fourth chapter. In this section, the subject of Najaf in Classical Turkish poetry is discussed. In classical Turkish poetry, the title Najaf is divided into four titles. Under these headings, the compositions in which the city of Najaf was used were determined. The content of the study is Hz. Since it is on the Ali axis, titles that are not related to this subject were not taken into consideration. In the fifth chapter, studies (theses, articles and books) about cities in classical Turkish poetry are presented in an organized manner. This is followed by the conclusion and bibliography sections.

The city of Najaf, Hz. It is a city that gained the identity of a settlement after the information spread that Ali was buried here. Hz. The fact that Ali is buried here has caused Najaf to be evaluated in a wide range of classical Turkish poetry. The city of Najaf has found a response in classical poetry in every period and has been discussed with various metaphors.

The city of Najaf was discussed in the forms of "durr-i Necef, şehvâr-ı Necef, shâh-ı Necef, sultan-ı Necef, bahr-i Necef, derya-ı Necef, Necef river". Mostly with the compositions of Dürr-i Necef and Şehvâr-ı Necef, Hz. Ali is meant. Hz. Ali is discussed here in images that enlighten the world and are taken as an example in terms of his morality. However, in some couplets, Hz. It has been observed that the term durr-i Najaf is also used for unique and rare things without establishing a connection with Ali. Apart from this, it is directly related to Hz. It has been determined that Ali was taken into consideration. In the couplets where these compositions are used, poets refer to Hz. He asks for intercession from Ali and begs for mercy from him. With the combinations of Bahr-i Necef and Derya-yı Necef, the incident of Zulfiqar being thrown into the sea is mostly referred to. It has also been seen that the city of Najaf is used independently in the poems. This situation has sometimes been discussed as longing for the city of Najaf and sometimes as criticism of this city. Hz. Ali can also be seen as the owner of Najaf.

It can also be seen through poems that the city of Najaf, which is located on a high plateau today and surrounded by arid lands, had a sea or a lake around it in previous centuries.

It has been observed that Alevi-Bektashi poets are more inclined towards the city of Najaf or concepts related to the city of Najaf and use these concepts in their poems more than other poets.

Kaynakça

- Akçay, Ülkü. *Osmanlı Şiirinin Coğrafyası Gazellerde Şehirler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2021.
- Al-Rubaye, Wameedh Sarhan. "Osmanlı Dönemi'nde Hz. Ali Külliyesi Vakıfları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 91. (Güz, 2019), 89-106.
- Avcı, Seyit. " 'Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır' Hadisi Üzerine". *Marife Dergisi*. 3. (Kış, 2004), 355-364.
- Ceyhan, Âdem; Kayaokay İlyas. "Hz. Ali'nin Mısır Valisine Nasihatları: Ahd-nâme-i Emîrü'l-Mü'minîn İmâm Ali". *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21. (2018), 49-84.
- Daşcıoğlu, Kemal. "Alevilik-Bektaşilik İlişkinine Dair". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11. (2004): 29-38.
- Duman, Ali. "Klâsik Türk Şiirinde Savaş Aletleri (XV-XVI. Yüzyıl Divanlarına Göre). İstanbul: DBY Yayınları, 2022.
- Fayda, Mustafa. "Ebü'l-Kasım". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 17 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-kasim>
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "Ali". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 16 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali>
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Müminlerin Emiri Hz. Ali." İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.
- Gültekin, İbrahim. "Kasidelerde Hz. Ali ve Hz. Ali'ye Dair Unsurların Kullanımına Yönelik Tespit ve Değerlendirmeler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, (2012), 16-42. 151
- Aydın, Halis. "Bektaşî Bir Şair: Benderli Cesârî'nin Şiirlerinde Bektaşîlik Terimleri" 12. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri*. ed. Sevil Priyeva Karaman. 414-428. Ankara: ASEAD. 2023
- Onay, Ahmet Talat. "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemâl Kurnaz)". İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Öz, Mustafa. "Necef". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 30 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/necef>
- Öztürk, Erdem Can. "Divan Şiirinde Kulakla İlgili Deyimler ve Anlam Çerçevesi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66, (2019), 37-82.
- Pala, İskender. "Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü". Ankara: Akçağ Yayınları, 1989.
- Sancaklı, Saffet. "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Olan İlişkilerinin Önemi ve Analizi". *DEÜ İlahiyat Fakültesi, Hz. Ali Sempozyum Bildirileri*. (Eylül, 2007), 161-187.
- Sarıkaya Yıldırım, Meliha. *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Sarıkaya Yıldırım, Meliha. "Zülfikar". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zulfikar#2-turk-edebiyati>
- Temizkan, Mehmet. "Hilmi Efendi'de Hz. Ali ve Âl-i Aba Algısı". *Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. 15. (2017), 19-30.
- Uğur, Ahmet. "Klâsik Türk Edebiyatında Bektaşîlik". Çanakkale: Paradigma Yayınları, 2020.

Divan Kaynakçası

- Aksoyak, İsmail Hakkı. "Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 10 Kasım 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
- Bilgin, Azmi. "Ümmî Sinan Divanı". İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 2000.

- Karaköse, Saadet. *Nev'i-zâde Atayı Divanı Kısmî Tahlil-Metin*. Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 1994.
- Kılınç, Abdülhakim. "Fuzûlî Dîvânı". İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 2021.
- Küçük, Sabahattin. "Bâkî. Dîvân: Tenkitli Basım". Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1994.
- Okçu, Naci. "Şeyh Galip Divanı". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018. Erişim 9 Kasım 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>
- Okuyucu, Cihan. "Ereğlili Türâbî Dîvânı". İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınevi, 2004.
- Özdemir, Mehmet. *Neccâr-zâde Rızâ Divanı'nın Edisyon Kritiği*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Saraç, Yekta. "Emrî Divanı". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 15 Kasım 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0>
- Selçuk, Bahir. *Nâlî Mehmed Efendi, Tuhfetü'l-Emsal, İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 1999.
- Sinan, Betül. *Bâlî Çelebi Divanı (2b-35a) İnceleme-Metin* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2004.
- Solmaz, Süleyman. "Ahdî, Gülşen-i Şuara". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 20 Kasım 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>
- 152 Tanrıbuyurdu, Gülçin. *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Nesre Çeviri)*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2006.
- Tarlan, Ali Nihat. "Hayalî Bey Divanı". İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1945.
- Tarlan, Ali Nihat. "Necati Beg Divanı". İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Taş, Hakan. "Vusûlî Divanı". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 12 Kasım 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0>
- Turan, Lokman. "Yenişehirli Avni Bey Divanı". İstanbul, KDY Akademi: 2021.
- Yazar, Sadık. *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendi; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yazıcı Gülşen, Gülgün. "Edirneli Kâmî ve Dîvânı". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 9 Kasım 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>
- Yenikale, Ahmet. "Ahmed Nâmî Dîvânı". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 9 Kasım 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56192,ahmed-nami-divanipdf.pdf?0>
- Yoldaş, Kazım. "Sâbir Pârsâ Dîvânı". İstanbul, İstanbul Kitabevi: 2005.